

28 Protegetur sub tegmine eius à feruore, & in gloria eius requiescet.

Sicut superiori sententia insinuauit fructus qui proueniunt à sapientia studioso eius, ita & istis, sed hic iam noua utitur allegoria. Comparat enim iam sapientiam arbori pulcherrimæ, quæ suos ramos longè lateque extendit, & sua obumbratione recreat & protegit à feruore solis sedentes sub ea. Qua allegoria & comparatione utitur & cap. 24. Itaque iam significat sapientiã & suos etiam defendere à malis, sicut mox significauit bona per sapiëntiam prouenire in tabernaculis iustorũ. Postquam, inquit, casulam suã amator sapientiæ iuxta domũ sapientię collocauerit, omnibusque bonis domus eius ditata fuerit, ut etiam ab omnibus malis & ipse & familia eius tota immunis sit, statuet filios suos siue corporales, siue quos docendo sibi acquisiuit, sub tegmine illius, hoc est, protectione eius, suis scilicet precibus eos protectioni diuinæ sapientiæ commendando, & eisdem instruendo, ut sub umbra ipsius sese collocent, eiusque custodiæ sese committant. Sed & ipse sub ramis eius, hoc est, sub protectione eius instar arboris ramiferæ defendente morabitur, in tranquillitate mentis sub illius consolatione & defensione assidue persistens. Ideoque sicut sperauit, sub eius protectione & veluti umbra obtegente protegetur à feruore solis, hoc est, à malis huius vitæ & omni tentatione, ne quid illi noceant & lædant, imò & in gloria eius & summa eius claritate requiescet, pacè mentis consecutus, ex eo quòd fruitur gloria ac claritate sapientiæ, gaudens quòd eius gloriam cognoscat, & in sese sentiat, & ob id facile contemnens omnia & bona & mala huius mundi. Requiescet etiam in gloria sapientiæ, hoc est, honore, quam à sapientia consecutus est. Quod ut ex parte hic impletur, ita in futura vita perfectissimè. Simile est quod est apud Isaïam: Erit tabernaculum in umbraculo diei ab æstu, & in securitatem & abscon-

Isaïa 4.

CAPVT DECIMVM QVINTVM.

1 Qui timet Deum faciet bona, & qui continens est iustitiæ, apprehendet eam.

Rosequitur quod in fine superioris capituli incepit, ostendens pulcherrimo ordine fructus quos à sapientia consequitur qui eius verè est studiosus. Porro pro, bona, multi libri antiquiores & maioris authoritatis habet, illud, quomodo & Rabanus legit, & conuenit cum editione Complutensi, quæ habet *à v r a*, hoc est, illa, nempe quæ dicta sunt superiori capite. Dixit enim superiori capite pleraque quæ faciunt sapientiæ studiosi ut eam adipiscantur, modò significat qui sint illi. Qui, inquit, timet & reueretur Deum, semper sollicitus ut faciat

quæ ei placent, ille est qui faciet illud vel illa quæ iam dicta sunt. Ne quis putet in sola contemplatione & lectione scripturarum consistere verum sapientiæ studium, quod maximè consistit in studio placendi Deo. Germanicum tamen exemplar post Venetum, ἀγαθόν, habet, hoc est, bonum, vt mirum non sit etiam Latina exemplaria variare. Altera tamen lectio magis placet, & genuina esse videtur. Pro, continens iustitiæ, est ἡ ἰσχυρὴ γνώσις τῆ νόμου, hoc est, compos cognitionis legis, vel qui tenet cognitionem legis. Cognitio autem legis nuda & speculatiua non prodest, nisi sit & practica, hoc est, nisi quis exerceat iustitiam quæ in lege præscribitur. vnde non malè vertit interpres, qui continens est iustitiæ, hoc est, qui compos factus est iustitiæ operum, eoq̄ue profecit vt iustè viuat, aut qui firmiter iustitiam tenet & conseruat: is, inquit, apprehendet eam, nempe sapientiam, eo modo quo supra dictum, in sua scilicet perfectione, vt per eam iam securus viuat bonis abundans, & à malis protectus. Idem ergo hic dicitur quod

Sup. ca. 1.

2 Et obuiabit illi quasi mater honorificata, & quasi mulier à virginitate suscipiet eum.

Quæ sequuntur satis clara sunt, sed obseruandus est ordo bonorum quæ sapientiæ studiosus consequitur, semper proficiens, & perfectiora obtinens. Pro, mulier à virginitate, est Græcis γυνή παρθένης, hoc est, mulier vel potius vxor virginitatis, hoc est, quæ virgo ducta est. Idem intelligendum apud nos per mulierem à virginitate, vxor scilicet quæ non à viduitate ducta est, sed à virginitate, hoc est, quæ virgo ducta est. Comparat ergo sapientiam & matri honorabili, quæ dilecto filio suo læta occurrit ad amplexandum illum: & sponsæ virgini, quæ amicissimo complexu sponsum excipit, atque amplectitur longè synceriori & ardentiori amore quàm vidua, aut corrupta superinductum maritum. Quibus comparationibus significat, eum qui iam apprehendit sapientiam, ab ea & filij dilectissimi & sponsi charissimi loco habendum, eumq̄e sapius illius suauissimos occurfus & amabilissimos complexus percepturum, dum sentient eam vbique sibi præsentem, & replebuntur ab vberibus consolationis eius. His concordat quod dicitur in Sapientiæ libro de sapientia: Præoccupat hos qui se concupiscunt, vt illis se prior ostendat. Et in vijs ostendit se illis hilariter, & in omni prouidentia occurrit illis. Et istud quidem primum est quod inter fructus sapientiæ recensetur. Secundus fructus est, qui ordine conuenienti sequenti versu exprimitur, vtpote qui ex priori sequitur.

Sapient. 6.

3 Cibabit illum pane vitæ & intellectus, & aqua sapientiæ salutaris potabit illum.

Quia

Quia enim tanquam matrem & vxorem se gerit illius, non tantum illum complexabitur, sed etiam cibabit eum atque potabit, hoc est, perfecte illum & nutriet & reficiet, sed pane & aqua huiusmodi quæ iustis sunt propria, pane scilicet intelligentiæ, & aqua sapientiæ, hoc est, nutriet & reficiet eum intelligentia & sapientia tanquam cibo & potu. Animæ enim idem est cibus & potus, ipsa scilicet diuina sapientia, & Dei verbum, illud maxime quod interius sonat in mente hominum, ipsum confirmans, in pietate nutriens, reficiens mentem, & omnem situm facile extinguens. Interpres de suo addidit; vitæ & salutaris; cum Græcis tantum sit, pane intelligentiæ, & aqua sapientiæ. Nec male addidit ad distinctionem non solum corporalis panis, qui non confert vitam veram quæ mortem excludat, sed omnis doctrinæ philosophorum & sapientum huius mundi, qui etiam suis dogmatibus velut pane intelligentiæ cibant suos discipulos, & potant eos atque reficiunt aqua sapientiæ, sed nec eorum panis vitam confert veram, nec eorum sapientia est salutaris. Cæterum mystica & subtili intelligentia panis vitæ & intellectus, est verbum Dei incarnatum, Christus scilicet, qui de se dicit: Ego sum panis vitæ, cuius corpus in cibum sapientia Dei suis in nouo testamento præbuit, sed quod non cibatur, nisi intelligentia & fide sumatur; Aqua sapientiæ salutaris, est spiritus sanctus, de quo Dominus dicit: Aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons vitæ salientis in vitam æternam.

Ioan. 6.

Ibidē 4.

4 Et firmabitur in illo, & non flectetur: & continebit illum, & non confundetur.

Græcè non est, in illo, sed *ἐπὶ αὐτῆς*, super eam, vt ad amatorem sapientiæ referatur verbum, firmabitur. Sic & pro, continebit illum, est *ἐπὶ αὐτῆς ἰσχυρῶς*, super ea innitetur. Interpres legit *αὐτῆς*, ipsum, vt verba, firmabitur & continebit, referenda sint ad sapientiam: flectetur verò & confundetur, ad studiosum sapientiæ. Et sensus eodem redit. Dum enim quis firmatur super sapientiam, ipsa etiam sapientia firmatur in illo: & dum quis sapientiæ innititur, continet illum sapientia, ac seruat ne cadat. Tertio ergo loco dicit superioribus sapientiam addituram etiam stabilitatem & firmitatem in sui studioso, ne ab ea quam amplexatus est semel pietate excidat, & spe sua frustratus confundatur. Ipsa, inquit, sapientia non solum cibabit suum ad tempus, sed firmabitur in ipso, idque per cibum vitæ quo eum cibabit, fixè & firmiter in ipso persistet, firmum per hoc illum reddendo: vnde ille non flectetur à recto, non declinabit ad casum. Ipsa sperantem in se continebit, seruando eum ne cadat: vnde ille non confundetur, frustratus sua spe, & prolapsus in malum. Non illi continget quod sperantibus in rebus mundanis, & innitentibus eis, quos mundus continere non potest, quique sua se spe postea sentiunt frustratos, quos ob id verecundari necesse est.

5 Et exaltabit illum apud proximos suos, & in medio ecclesiae aperiet os eius.

Quarto loco rectè subiungit, quòd sapientia suum filium pabulo doctrinae prius à se enutritum, & in pietate firmatum, non solum non finet confundi, sed etià exaltabit apud alios proximos suos, altiori eum inter alios loco constituens, & rectoris vel doctoris ei officium cõmittens, quo ei officio commisso, ipsamet sapientia aperiet os eius in medio congregationis, vt coram ea congregatione & aptè & confidenter loquatur, & ipse à sapientia prius edoctus, etiam alios rectè docere valeat. Vnde & Dauid dicit: Domine labia mea aperies, & os meum annuntiabit laudem tuam. Et Paulus petit pro se orari, vt Deus illi aperiat ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi, vt manifestet illud prout oportet.

Psal. 50.

Colof. 4.

6 Et adimplebit illum spiritu sapientiae & intellectus, & stola gloriae induet illum.

Hic versus in nullis iam est Græcis exemplaribus, nec fere aliud continet quàm quod habet præcedens sententia, quanquam potest eius ad superiora ordo & accessus sic explicari; Cùm aperuerit sapientia os eius quem superiori loco in ecclesia constituit, adimplebit illum semper magis spiritu sapientiae, maiori & abundantiori eum donans in aliorum vtilitatem sapientia, iuxta illud: Aperi vel dilata os tuum, & implebo illud. &: Omni habenti dabitur, & abundabit. Sic autem abundanter spiritu sapientiae donatum, veluti stola gloriae, hoc est, gloriosa ac præclara eum induet, quia eum in ecclesia ornatiore reddet, vt sit omnibus conspicuus & gratus, tandem etià inditura eum gloriosa immortalitatis stola.

Psal. 80.

Math. 25

7 Iucunditatem & exultationem thesaurizabit super eum, & nomine æterno hæreditabit eum.

Non solum donabit eum gloria, sed & voluptate tum spiritus tum corporis. Accumulabit, inquit, ei iucunditatem cordis & exultationem corporis. Quod rectè postremo loco ponit, quia sapientiae amator, expertus in se prædicta sapientiae dona, cernensque aliorum per suam doctrinam profectum, non potest nõ & corde gaudere, & gaudio cordis in exteriora perfuso, corpore exultare. quemadmodum patet in Paulo, qui suos discipulos vocat gaudium suum & coronam suam. & rursus: Quæ est enim spes nostra, aut gaudium, aut corona gloriae? Nõne vos ante Dominum nostrum Iesum Christum in aduentu eius? Vos enim estis corona nostra & gaudium. Nec his omnibus contentus, adjicit quod est perpetuum; Et nomine æterno hæreditabit illum; hoc est, donabit ei nomen æternum in perpetuam hæreditatē & possessionem, quia & hic famosum ac celebrè reddet in ecclesia, & in cœlesti domo nomen cõ-

Philip. 4.

Psal. 111.

sequetur quod non peribit. iuxta illud: In memoria æterna erit iustus.

Et

Et Isaias; Dabo eis in domo mea & in muris meis locum, & nomen melius à filijs & filiabus, nomen sempiternum dabo eis quod non peribit. Isaiæ 56.
 Ex hac explicatione intelligere licet quàm conuenienti & efficaci ordine fructus & operationes sapientiæ in suis filijs hic recensentur, vsq; ad septem vel octo numero.

- 8 Homines stulti non apprehendent eam, & homines sensati obuiabunt illi.
 9 Homines stulti non videbunt eam, longè enim abest à superbia & dolo.

Postquàm dixit qui sapientiam consequantur, & qua ratione, atque quo fructu, rectè per antithesim subiungit qui eam non consequantur, & quare. In Græcis autem hæc omnia paucioribus verbis dicuntur, & ordinatius. Non enim est ibi illa pars; & homines sensati obuiabunt illi; sed tantùm habent: Non apprehendent eam homines stulti, & viri peccatores non videbunt eam. Deinde sequitur: Longè est à superbia, & viri mendaces non erunt memores illius. Nec additur contraria de veracibus sententia. Noster interpres vt & aliàs, addidit de suo contrarias de sensatis & veracibus sententias, quòd eæ tacitè includantur in sententijs de stultis & mendacibus, & eas magis declarent. Contraria enim iuxta se posita magis elucescunt. Dicit ergo; homines stulti, qui scilicet quæ sunt huius mundi toto corde sectantur, non apprehendent sapientiam, tum quòd eam non quærant, tum quòd illa fugiat ab eis, nec se ob eorum culpam illis fati ingerat. In maleuolam enim animam nō Sapient. 1. introibit sapietia. Et de spiritu sancto dicit Saluator, quòd eum mundus Ioan. 14. non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum. Contrà homines sensati, hoc est, prudentes, qui sibi bene consulunt, obuiabunt sapientiæ, quærentes eam, & ipsam se eis ingerentem lubenter amplexantes. Homines, inquam, stulti non videbunt eam, non agnoscent eius pulchritudinem atque decorem. Longè enim abest à superbia & dolo, hoc est, non potest cum his vitijs coniungi, quibus valdè est dissimilis, quæ tamen vitia in hominibus mundanis ferè reperiuntur. Nam & per superbiam Deo repugnant, & dolo atque mendacio proximos suos fallunt, cum sapientia humilitatem imprimis doceat Deo exhibendam, & fidelitatem proximis impendendam. Vnde de illis duobus vitijs peculiariter dicit Sapientia: Arrogantiam & superbiam & os bilingue detestor. Prou. 8.
 De altero horum subditur:

- 10 Viri mendaces non erunt illius memores, & viri veraces inuenientur in ea, & successum habebunt vsque ad inspectionem Dei.

Viros mendaces, vocat fallaces, qui que delectantur mendacijs & dolis. Hi non sunt memores sapientiæ, tum quòd de ea apud se non cogitent, tum quòd de ea non loquatur, nec mentione faciant, vt quibus

tantum lubet vana & cogitare & loqui. Contra viri veraces, qui veritatem scilicet amant, illi inueniuntur in sapientia, quia in ea lubenter & corde recogitanda, & ore prædicanda occupantur: quæ in re Deo dirigente successum habebunt semper, in seipsis proficientes, & alios utiliter erudientes, quousque eis ex hoc mundo sublatis datum fuerit videre Deum facie ad faciem. In cuius inspectione iam omnino sic perfecta erit & satiata hominis sapientia, ut amplius proficere non possit.

Psal. 16. Satiabor, inquit ille, cum apparuerit gloria tua. Potest tamen illud; usque ad inspectionem Dei; & melius, sicut secundo capite huius libri, accipi pro visitatione Dei, cum scilicet in iudicij siue particularis, siue vniuersalis die visitabit cuiusque opera, reddens unicuique secundum opera sua, ut significetur veraces successum habituros quousque Deus venerit ad inspiciendum & remunerandum eorum opera.

11 Non est speciosa laus in ore peccatoris, quoniam non est à Domino missus; quoniam à Domino profecta est sapientia.

Mirum est in impressis iam Biblijs omitti illam partem; quoniam non est à Domino missus; cum eam omnia penè scripta habeant, Rabanus item, & Dionysius, & Glossa Ordinaria, eique respondeat quod Græcis est, ὅτι ἢ παρὰ κυρίου ἀπιστάλυται, quoniam non à Domino missa est illi, laus scilicet. Omittenda ergo potius erat pars sequens; quoniam à Domino profecta est sapientia; quæ quamuis sit in omnibus Latinis, in Græcis non est. Et videri potest duas has partes ex diuersis versionibus vnius partis esse assutas. Sed ad rem. Dixerat peccatores non esse memores ipsius: itaque quoniam obijci poterat, peccatores & mendaces etiam aliquando de sapientia loqui, aliosque docere, iuxta illud: Peccatori dixit Deus, quare tu enarras iustitias meas? subjicit: Non est speciosa laus, sapientiæ scilicet vel Dei, in ore peccatoris. hoc est, etiamsi in ore eius inueniatur, non est tamen ibi speciosa, nec decet eam ibi esse, quia dedecoratur vel admixtione vanitatis & falsitatis, vel saltem vitæ improbitate. Denique quia non est ibi Deo grata, nec placet ei, vnde apud Psalmistam Deus peccatorem bona docentem redarguit, ut dictum est. Nomine enim laudis sapientiæ, in genere sapientiæ prædicatio, celebratio & doctrina comprehenditur. Quæ cur non sit speciosa in peccatore, indicat cum subjicit; Quoniam peccator non est à Domino missus; ad prædicandum scilicet, & commendandum alijs sapientiam, sed ipse sibi sumit honorem & officium, etiamsi externa per homines vocatione missus videatur. Nec à Domino est edoctus verè & interno magisterio ad prædicandam alijs sapientiam, quoniam vera sapientia à Domino proficiscitur. Itaque cum eam Deus non doceat, nec det peccatoribus, quoniam in maleuolam animam non introibit sapientia: consequens est peccatorem non esse à Deo eruditum, & missum ad prædicandam sapientiam & laudem Dei.

Simile

Simile est quod habetur in Prouerb. cap. 28. Indecens est in ore stultorum parabola. Et cap. 17. Non decent stultum verba composita. De iustis autem contrā dicit Psalmista: Rectos decet collaudatio.

Prou. 28.

Ibidē 17.

Psal. 32.

12 Sapientiae enim Dei astabit laus, & in ore fideli abundabit, & dominator dabit eam illi.

Genitius, Dei, non est in Græcis, & abest etiā in quibusdam scriptis, quamuis ad rem parum faciat si addatur, & referatur vel ad datiuum, sapientiae, vel ad nominatiuum, laus. Significatur autem conuenire vt laus iungatur sapientiae, hoc est, ab ea proficiscatur, nec ab ea separetur. vnde Græca habent: In sapientia dicitur laus. Et sicut non est laus speciosa in ore mendacis, vt dictum est, ita in ore fideli, hoc est, veraci abundabit, Domino dante ei ipsam laudem & sapientiae prædicationem. Relatiuum enim, eam, referendum esse ad laudem, & non ad sapientiam, ex Græcis fati patet, quæ habent: In sapientia dicitur laus, & Dominus prosperabit eam, nempe laudem, dando scilicet orationi sapientis successum. Dominus enim dabit verbum euangelizantibus virtute multa, vt est Psal. 67.

Psal. 67.

13 Non dixeris; Per Deum abest: quæ enim odit ne feceris.

Quoniam sunt qui suam insipientiam, errores & peccata Deo imputant, rectè postquam dixit stultos & peccatores non apprehendere sapientiam, in sequentibus docet Deum non esse malorum authorem, nec illi vel insipientiam hominum, vel peccata tribuenda. Porro pro verbo, abest, Græcis est ἀπίστη, aoristus scilicet secundus à verbo ἀπίστημι, significans defeci, vt sit sensus: Per Deum factum est vt defecerim à recto & vero, hoc est, quòd deliquerim. Tuū enim est non facere quæ ille odit. quasi dicat: Cùm Deus peccata odiat atque prohibeat, tibi omnino cauendum est ne verbis tuis ea Deo tanquam auctori tribuas, & tibi curandum ne ea facias, qui solus illorū tibi auctor es. Interpres pro ἀπίστη, legit ἀπίστη, quod significat abest, & subaudiendum est ex præcedentibus nomen, sapientia, vt sit sensus: Ne dixeris; Per Deum abest mihi sapientia. Non enim per illum stat quòd illa absit, sed per te. Si enim non feceris quæ ille odit, facilè ab eo sapientiam consequeris. Si verò ea feceris quæ ille odit, mirari non debes, nec illi imputare quòd sapientia careas, sed tibi qui mereris vt ea tibi non detur, & impedimentum præbes dono Dei.

D. Aug.
lib. de gra
tia de lib.
arb. cap. 2.

14 Non dicas, ille me implanauit: non enim necessarij sunt ei homines impij.

Eodem pertinet hæc sententia quo superior, vt scilicet errores suos Deo nemo imputet, quasi ipse quenquam seducat. Cui simile est quod habet Iacobus: Nemo cùm tentatur dicat, quia à Deo tentatur. Deus enim intentator malorum est. Ipse autem neminè tentat, &c. Contrariæ tamen

Iacobi 1.

tamen

Rom. 1. tamen huic loco videntur quaedam scripturæ, quæ errores & seductionem Deo tribuunt. Nam apud Ezechielem dicit Dominus: Propheta cum errauerit, ego Dominus decepi prophetam illum. & Paulus: Tradidit, inquit, eos Deus in reprobum sensum, &c. Ad quæ loca & similia multa primò dicendum est, ea quæ illis locis Deo tribuuntur, intelligenda sunt non effectiue Deo tribui, quasi sit author peccatorum, sed permissiue, quia scilicet iusto suo iudicio vel non apponit, vel subtrahit gratiam suam qua illa impediretur. Vnde Chrysostomus in illud; Tradidit illos Deus: Quod autem hic dicit, tradidit, nihil est aliud quam permisit. Quemadmodum enim si dux quidam exercitus bellici ingrauescente bello sese subduceret, quid quæso aliud faceret quam quòd milites hostibus traderet? non quòd ipse illos in stragem impelleret, sed quòd eos suo priuaret auxilio: ad eum sanè modum & Deus eos qui quod ab ipso offerebatur auxilium, amplecti non sustinentes, priores resilierunt, reliquit. Deinde illa in scripturis Deo non tribuuntur nisi tanquam vindicanti & punienti peccata præcedentia, vt illa Deo non tribuantur quatenus peccata sunt, sed quatenus sunt pœna peccati. Hic verò cum dicitur, ne dicas, ille me implanauit; vult significare errores nostros Deo non esse tribuendos tanquam primo authori, qui præter nostram culpam errores in nobis seminet, sicut nobis præter nostrum meritum gratiam suam infundit qua nos ad virtutem promouet. Vnde Augustinus lib. de gratia & lib. arb. cap. 21. Quando, inquit, legitis in literis veritatis à Deo seduci homines, aut obtundi vel obdurari corda eorum, nolite dubitare præcessisse mala merita eorum, vt iuste ista paterentur, ne incurratis in illud Prouerbiũ Salomonis: Insipientia hominis violat vias eius, Deum autem causatur in corde suo. Sic scriptura dicit Deum mortem non fecisse, & tamen alibi dicitur, & vitam & mortem esse à Deo. Mortem enim non fecit, quasi eius author fuerit & institutor, cui mors imputanda sit. Eadem tamen à Deo est, quòd tanquam iustus iudex eam inferat his qui meruerunt, sicut facinorosis iudex homo mortem infert, quæ tamen non iudici imputanda est, sed ei qui illam suis criminibus promeritus est. Hunc esse præsentis loci sensum patet ex subiecta ratione; non enim necessarij sunt ei homines impij, vel, vt habent Græca, non enim opus habet homine peccatore. Quo significatur Deum non desiderare, nec proinde facere homines impios & peccatores, nec à Deo eos habere quòd peccatores sint & impij. Quibus enim opus habemus, ea desideramus. Alioqui Deus etiam hominibus pijs & iustis opus non habet, qui sibi solus sufficit, sed peculiariter dicitur non habere opus peccatoribus, quòd peccatores non desideret, nec condiderit, aut esse voluerit. Quæ enim desideramus, ea si valemus ipsi nobis paramus & facimus: & ideo facimus, quia his vti volumus tanquam nobis necessarijs. Significatur ergo Deum non esse similem impijs qui alios corrumpunt, vt eorum opera quod volunt faciant. Vtitur tamen etiã varijs modis Deus peccatoribus, qui se tales fecerunt, non quos ipse tales fecit, quia per eos &

eos & iustos exercet, & alios punit, & postea suam in eis gloriam iustitiæ, & contrà in iustis magis declarat suam misericordiam. Quod autem Ieremias de se dicit; Seduxisti me Domine, & seductus sum; huic loco Ierem. 29 contrarium non est. Seductum enim se tantum dicit, ideo quia præter spem incidit in populi contradictionem, vt bene exponit D. Hieronymus in Ieremiam. Vnde sequitur: Factus sum in derisum tota die, omnes subsannant me. D. Augustinus loco superius citato legit; Ne dixeris, ille me induxit, non enim opus habet viro peccatore; vt certum sit D. Augustinum aliam in hoc libro secutum versionem, quam optandum esset totam extare. nam videtur fuisse correctior nostra.

15 Omne execrumentum erroris odit Dominus, & non erit amabile timentibus eum.

ERroris, non est Græcis, sicut & apud Augustinum loco prædicto tantum est, omne execrumentum, Græcis est βδελύγμω, hoc est, abominationem. Itaque per execrumentum erroris non debet intelligi tantum execrabilis & detestabilis error, sed omne abominabile quod ex errore procedit, quodque error gignit. Omne, inquit, quod natura sua est abominabile & malum, odit Dominus, tantum abest vt vel erroris, vel eorū quæ errori coniuncta sunt author sit: & quia omne illud Deus odit, non erit etiam illud amabile & gratum timentibus eum, sed & ipsi illud odient & fugient. Insignis est, & bene notandus totus hic locus contra eos omnes qui Deum asserunt cum Manichæis causam & authorem malorum, & maxime contra eos qui hoc nostro sæculo ausi sunt asserere, Deum æquè fuisse authorem traditionis Iudæ, atque fuit confessionis Petri.

16 Deus ab initio constituit hominem, & reliquit eum in manu consilij sui.

EXpressius iam docet vnde sit peccatum & malum quod à Deo non esse iam dixerat, videlicet quod sit à voluntate humana, quam Deus in hominis creatione liberam esse voluit ad bonum & malum, vt capax esset premiorū. Hoc enim loco apertissime demonstratur, quod tamen iam plerique negare non sunt veriti, liberum hominis arbitrium, quemadmodum ex hoc loco concludit D. Augustinus, qui libro superius citato, posito hoc testimonio, subiungit: Ecce apertissime videmus expressum liberum humanæ voluntatis arbitrium. Id enim aperte significatur eo quod hic dicitur, Deum hominem à se in principio mundi conditum reliquisse in manu, hoc est, in potestate consilij sui, hoc est, sic eum sibi reliquisse, vt posset secum consiliū inire quid ex multis eligere vellet, & vt quod eligeret, exequi posset. Non enim sic Deus hominem conditum reliquit, quasi sua eum gubernatione ac gratia destituerit, & ille per se sine Dei gratia & conseruatione sibi sufficiens fuerit: sed quod eum non ad vnum aliquid, pecorum more, determinauerit, nec ad se-

ctandum

standum aliquid sua ipsum potestate adegerit, verum potestatem ei fecerit & eligendi & faciendi quod velle. Oritur tamen hic non parva difficultas, quomodo quæ hic dicuntur de libertate & potestate hominis, conueniunt homini iam lapsò, qui iam in sua manu non habet vt bonum & eligat & faciat, saltem illud per quod vita æterna obtineatur, de quo bono in sequentibus agitur, cum dicitur: Si volueris mandata conseruabunt te. Nec enim dici potest, quæ hic dicuntur tantum pertinere ad hominem, in sua integritate in qua conditus fuit constitutum, quemadmodum aliqui volunt, qui illa: Si volueris mandata seruare, conseruabunt te. &: Ad quod volueris extende manum tuam; intelligunt esse verba Domini ad Adam, ideoque legunt; Apposui tibi aquam & ignem; quasi à Domino hæc dicantur Adæ. Huc, inquam, confugere non licet. Legendum enim est, apposuit tibi, vt habent omnia scripta, & Græcis est, παρίθηναί σοι, apposuit tibi. Itaque non dubium est hæc cuius hominum dici, sicut & Deuter. 30. similia dicuntur, vnde verisimile est huius libri authorem hæc desumpsisse. Sic enim ibi dicitur: Considera quod hodie proposuerim in conspectu tuo vitam & bonum, & econtrario mortem & malum, vt diligas Dominum Deum tuum, &c. & rursus: Testes inuoco hodie cælum & terram, quod proposuerim vobis vitam & mortem, benedictionem & maledictionem. Elige ergo vitam, &c. Dicendum ergo, hominem quidem ante lapsum habuisse plenior potestatem ad bonum, quam post lapsum habeat: scripturam tamen sæpe de eius voluntate sic loqui, quasi in eo situm sit bene & velle, & facere, tum quod respiciat ad eam voluntatis potestatem quam in creatione accepit à Deo, dissimulando illud quod peccato facta est: tum quod ex creatione sua adhuc habeat vt bene velle & facere possit, etsi non per se, hoc est, ex his quæ in se habet, sicut tunc, tamen per adiutorium gratiæ Dei: sicut nec tunc bene agere potuit, nisi per adiutorium gratiæ Dei: quod si nunc desit alicui, non Dei, sed voluntatis vitio deest, siue quia suo peccato illud demeruit, siue quia infirmitatem suam non satis agnoscens, non implorat, sicut oportet, Dei gratiã. Merito ergo etiam iam ei dicitur: Elige vitam; & quia hoc ei ex creatione suæ conditionis faciendum erat, & quia per Dei gratiam quam prædicando obtinere potest, id præstare potest. Sic & de eo rectè hic dicitur: Si volueris, mandata seruabis. &: Ad quod volueris extende manum tuam; quia voluntate hæc sunt, etsi non nisi diuinitus adiuta per gratiam.

Deut. 30.

17 Adiecit mandata & præcepta sua, si volueris mandata seruare, conseruabunt te, & imperpetuum fidem placitam facere.

Illam partem; Adiecit mandata & præcepta sua; Græca non habent, sicut nec Augustinus: rectè tamen addita est ab interprete, quia de mandatis seruandis subinfertur sermo. quam sequentem partem Græca aliter habent, hoc modo: *ἰὰρ βέλῃς συντηρῆσαι τὴν ψυχάν σου, καὶ πρὸς τὸν νόμον τοῦ κυρίου*

συνίαις

Aenias. Si volueris conseruabis mandata, & fidem facere beneplaciti; vbi infinitiuus, facere, vel est accipiendus pro futuro, faciens, vel est coniungendus cum verbo, conseruabis, vt sit sensus: conseruabis mandata, & conseruabis facere fidem, hoc est, præstare fidelitatem quæ Deo sit beneplacita & grata. Augustinus legit loco prædicto sine, facere: Si volueris conseruabis mandata, & fidem bonam placiti; vbi pro, bonam placiti, fortè legendum est, beneplaciti. In nostris libris hæc sententiã variè legitur. Sunt enim plerique qui in prima parte pro, seruare, habent conseruare, sicque magis verisimile est interpretem vertisse, quia Græcis est verbum, conseruabis. vt sit allusio: Si tu volueris mandata conseruare, ipsa mandata vicissim conseruabunt te. Et additur in multis libris coniunctio, & conseruabunt te, hoc est; etiam ipsa te conseruabunt. Sunt qui habent tantum semel verbum conseruandi; Si volueris mandata conseruabunt te, quomodo & apud Augustinum legitur in speculo. In secunda parte perperam quidam libri pro facere, legunt rursus, seruare, cum Græca monstrent legendum esse, facere. Est autem in secunda ea parte repetendum, si volueris, vt sit sensus: & si volueris facere imperpetuum fidem, hoc est, fidelitatem & obedientiam Deo placitam, tunc, inquam, mandata conseruabunt te. Vel potius coniunctio, &, in secunda parte ponitur expositiuè, vt exponat quid sit mandata conseruare, nempe imperpetuum præstare fidelitatem Deo placitam & gratam, quod fit perseueranti obseruatione mandatorum Dei. Qui enim perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit. Significat ergo Deum nobis fore fidelem in præstandis promissis, si nos ei fuerimus fideles in exequendis mandatis quæ ab eo accepimus. Bene autem postquam dixit; reliquit eum in manu consilij sui; subiicit de mandatorum obseruatione, & additur; Adiecit mandata & præcepta sua; vt intelligamus hominem non sic relictum in manu consilij sui, vt pro libito suo quiduis posset impunè, sed eam quam accepit liberi arbitrij potestatem, præscriptis mandatis restrictam esse: quæ ne onerosa libero homini videri possent, docet non nuda esse adiecta mandata, sed eisdem etiam apposita premia: bona quidem pro seruantibus illa, mala pro non seruantibus. Hic enim ordo insinuat inter hæc tria, libertatem arbitrij scilicet, mandata & premia. Decreuit enim primum Deus creare hominem ad imaginem sui in libertate arbitrij, sed ne illa abuteretur, adiecit mandata, quorum solum liberum arbitrium capax est. Illis, ne onerosa viderentur, aut pro libito impunè reijcerentur, adiecit Deus premia. Porrò mandata quæ hic adiecta dicuntur, non ea tantum intelligenda sunt, quæ in scriptura Genesis expressè primo homini data leguntur, de manducando vel non manducando fructu paradysi, sed mandata naturalis legis, quæ & Adamo & eius successoribus impressa est, & cordi inscripta. Quæ mandata exprimentur mox cap. 17. cum dicitur: Et dixit illis; Attendite ab omni iniquo. Et mandauit illis vniciquæ de proximo suo.

Apposuit

18 Apposuit tibi aquam & ignem, ad quod volueris, porrige manum tuam.

DVo inter se extremè contraria homini cum mandatis apposita dicit, quæ per aquam hominem refrigerantè, & ignem comburentem & perdentè rectè significauit, addens ex hominis voluntate pèdere vtrum horum assequatur & obtineat. Quæ autem sint hæc duo per aquam & ignem significata, exprimit, subiungens:

19 Ante hominem vita & mors, bonum & malum, quod placuerit ei dabitur illi.

VItam ergo aquæ nomine significauit, quam & bonum vocat: mortem, nomine ignis, quam & malum vocat. quorum vtrumque à Deo datur homini pro meritorum diuersitate.

20 Quoniam multa sapientia Dei, & fortis in potentia, & videns omnes sine intermissione.

Refertur hæc sententia ad omnia superiora. Dicit enim multam esse Dei sapientiam, quia dixit Deum hominem reliquisse in sua libera voluntate, appositis mandatis & premijs. Id enim ita factum est ex infinita Dei sapientia, vt homo libera sua actione mereretur vel bonum vel malum, sicque Deus in quibusdam gloriam suæ bonitatis declararet, in quibusdam gloriâ suæ iustitiæ & iustæ seueritatis. Quia verò dixit reddendum homini siue bonum siue malum, vtrum scilicet elegerit, ad illius comprobationem dicit Deum fortem esse in potentia, ita videlicet vt nemo impedire possit quin præstet quod promisit, & reddat vnicuique secundum opera eius. Et ne quis putet quibusdam eum redditurum quod merentur, non propter defectum potentiæ, sed propter defectum cognitionis omnium, quasi in tanta hominum multitudine non possit omnes & omnia eorum facta cognoscere, addit; & videns omnes sine intermissione. Coniunctionem enim, & sicut habent Græca, ita & scripta multa Latina. Hanc Dei de omnibus cognitionem prosequitur adhuc versu sequenti.

21 Oculi Domini ad timentes eum, & ipse agnoscit omnem operam hominis.

Non solùm, inquit, agnoscit omnes homines, sed & omnem eorum operam, hoc est, opus, laborem, & operationem siue internam siue externam. Peculiariter autem oculos Domini dicit esse super vel erga timentes eum, ad consolationem iustorum, vt ne metuant se suâque opera apud Deum negligenda, sicut negliguntur ab hominibus, sciantque se nihil bene agere, quod non ab illo animaduertatur, & ob id non sit cariturum sua mercede. Dicit quidam, & psalmista similiter: Oculi Domini super metuentes eum, & in eis qui sperant super misericordia eius; sed

sed ille hoc dicit ad significandū singulārē Dei prouidentia erga iustos ad promouendū eos: hic verò idē dicitur, ad peculiārē cognitionē Dei designandā, qua magis attēdit ad bona remunerāda, quā ad mala vindicāda. sic & Iob dicit: Nōne Deus cōsiderat vias meas, & oēs gressus meos dinumerat? Et in Prou. In omni loco oculi domini, contēplantes bonos & malos. Iob 31.

22 Nemini mandauit impiē agere, & nemini dedit spatiū peccandi.

23 Non enim cōcupiscit multitudinē filiorum infidelium & inutilium.

His iam sententijs absolutur superior doctrina, qua docetur Deo vitia hominū non esse tribuenda. Restabat enim hoc, vt postquam ostēdit hominē non esse malum Deo faciente, etiam assereret nō esse malū Deo mandante, aut licentiam præbente. Pro, spatium, enim Græcis est ἀνεσις, quod magis significat licentiam & relaxationē. vt sensus sit: Deū neque mandasse alicui impietate, nec licentiam dedisse peccandi, & proinde illi non posse hominis impietatem attribui & imponi. Eadem tamen dictio etiam spaciū & dilationem significare dicitur, vt non malè verterit interpretes, spatium peccādi, quo intelligendum est nulli datā vitæ dilationem & temporis spaciū ad hoc vt peccaret, sed potius vt de malo suo poeniteret, iuxta illud: Dedit illi Deus locum poenitentia, & ipse abutitur eo in superbiam. & Paulus: Ignoras quoniam benignitas Dei ad poenitentia te adducit? Si enim ad peccādum tempus homini datū esset à Deo, licentia etiam peccandi ab eo data esset, proinde eodem recidit sensus. Sunt quidem pleræq; scripturæ, quibus videtur Deus quibusdā impijs præcepisse impiē agere, aut ad malum eos instigasse, vt cum dicit Dauid de Semei: Dominus præcepit ei vt malediceret mihi. Sed huiusmodi scripturæ tantum significant Deum impiorum quorundam voluntate vsū ad bonum aliquod, nempe vel piorū probationem, vel impiorū aliorum punitionē, vt eorū voluntas, quatenus mala erat, nō esset à Deo, sed ab homine, qui in sua actione prauā habuit intentionē: quatenus verò eadem utilis erat, & bonū habuit contra illorū intentionem effectū & fructum, à Deo erat, & nō ab homine. Vnde de rege Assyriorū dicitur: Væ Assur, virga furoris mei, & baculus ipse est. Ipse autē non sic arbitrabitur, sed ad conterēdum erit cor eius. Vnde August. lib. de gratia & libero arb. cap. 20. tractās illa Dauidis verba; Non iubendo, inquit, dixit Deus, vbi obedientia laudaretur, sed quod eius voluntatem proprio vitio suo malam, in hoc peccatum iudicio suo iusto & occulto inclinavit. Bene autē probatur in nostra lectione, Deū nemini mandasse impiē agere, dum subditur: Non enim cōcupiscit multitudinē filiorū infidelium & inutilium. Quo significatur amplius quā dicitur, nempe Deū tales odire & detestari. Hæc tamen pars melius apud Græcos coniungitur cum sequentibus, vt sit principiū noui capituli & noui argumēti, & vertatur: Ne concupiscas filiorū multitudinē inutilium, neq; iucūderis in filijs impijs. Nā verbū ἀνεσις, potest esse tertia persona indicatiui, vt sit nō cōcupiscit, quod secutus est interpretes: vel secūda persona imperatiui, vt sit; nō cōcupiscas, quod magis sequendū erat. Iob 24.
Rom. 2.

*Et quibusdā impijs
Dns præcepit impiē agere*

2. Reg. 16. 2. Reg. 16. Isaie 10.